UDK: 37.015.3:376

INKLYUZIV TA’LIMDA PSIXOLOGIK XIZMAT: NAZARIY-AMALIY TAHLIL

Narbasheva Mehri Achilovna,
Termiz davlat pedagogika instituti, “Amaliy psixologiya” kafedrasi professori

Shaydullayeva Marjona,
Termiz davlat pedagogika instituti 3-kurs talabasi

So‘nggi yillarda inklyuziv ta’limning rivojlanishi ta’lim jarayoniga yangicha yondashuvni shakllantirmoqda. Inklyuziv ta’lim faqat alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarni umumiy ta’lim muassasalariga jalb etish bilan cheklanmay, barcha o‘quvchilar uchun qulay, xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhitini yaratishni nazarda tutadi.

Inklyuziv ta’limning samaradorligi ko‘p jihatdan psixologik xizmatning sifatiga bog‘liq. Psixolog o‘quvchining individual rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, uning ta’lim muhitiga moslashuvini qo‘llab-quvvatlash, pedagog va ota-onalarga maslahat berish hamda zarur psixokorreksion ishlarni tashkil etishda muhim o‘rin tutadi.

Inklyuziv ta’limning nazariy asoslarini rivojlantirishda L.S. Vigotskiyning rivojlanish va ijtimoiy muhitga oid qarashlari, T. Booth va M. Ainscowning inklyuziv madaniyat, siyosat va amaliyotga doir yondashuvlari muhim ahamiyatga ega. Mazkur qarashlarda bolaning cheklangan imkoniyatlariga emas, balki uning rivojlanish salohiyati va ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’siriga e’tibor qaratiladi.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limning rivojlanishi psixologik xizmatni takomillashtirish, malakali mutaxassislar tayyorlash va milliy sharoitga mos psixodiagnostik hamda korreksion-rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda.

Inklyuziv ta’limda psixologik xizmatning mazmuni

Psixologik xizmat ta’lim jarayoni ishtirokchilarining psixologik farovonligini ta’minlash, shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va ta’lim muhitiga samarali moslashuviga yordam berishga qaratilgan tizimli faoliyatdir.

Inklyuziv sharoitda psixologik xizmatning mazmuni yanada kengayadi. Bunda o‘quvchining individual xususiyatlarini aniqlash, uning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini baholash, ta’lim jarayonidagi qiyinchiliklarni aniqlash hamda individual yondashuvni ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Psixologik xizmatni quyidagi asosiy yo‘nalishlarga ajratish mumkin:

- **diagnostik yo‘nalish** — o‘quvchining psixologik rivojlanishi, individual xususiyatlari va ta’lim ehtiyojlarini aniqlash;

• **korreksion-rivojlantiruvchi yo‘nalish** — aniqlangan qiyinchiliklarni kamaytirish va zarur psixologik ko‘nikmalarni rivojlantirish;

• **maslahat yo‘nalishi** — pedagoglar va ota-onalarga psixologik-pedagogik tavsiyalar berish;

• **profilaktik yo‘nalish** — emotsional zo‘riqish, ijtimoiy ajralish, nizolar va moslashuv qiyinchiliklarining oldini olish.

Mazkur yo‘nalishlarning o‘zaro bog‘liqligi inklyuziv ta’limda kompleks psixologik yordamni ta’minlaydi.

Psixologik xizmatning asosiy vazifalari

Inklyuziv ta’lim sharoitida psixologning asosiy vazifalaridan biri maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilarni imkon qadar erta aniqlash va ularning individual rivojlanish xususiyatlarini o‘rganishdir.

Shuningdek, psixolog:

• individual rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etadi;

• o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuvini qo‘llab-quvvatlaydi;

• sinfda o‘zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan psixologik muhitni shakllantirishga yordam beradi;

• pedagoglarning inklyuziv kompetentligini rivojlantirishga ko‘maklashadi;

• ota-onalarga bolaning rivojlanish xususiyatlari va uni qo‘llab-quvvatlash usullari bo‘yicha maslahat beradi.

Shu jihatdan psixolog faoliyati alohida bola bilan ishlash bilangina cheklanmay, butun ta’lim muhitini takomillashtirishga yo‘naltiriladi.

Ota-onalar bilan psixologik ish

Inklyuziv ta’limda ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Bolaning rivojlanish xususiyatlarini to‘g‘ri tushunish va qabul qilish ota-onaning ta’lim jarayonidagi faol ishtirokini kuchaytiradi.

Ota-onalar bilan ishlashda quyidagi yo‘nalishlardan foydalanish mumkin:

1. **Diagnostik ishlar** — bolaning rivojlanish xususiyatlari bilan bir qatorda, ota-onaning bolaga munosabati va uni qabul qilish darajasini o‘rganish.

2. **Psixokorreksion ishlar** — individual va guruhli suhbatlar, treninglar hamda bolaning emotsional ehtiyojlarini tushunishga qaratilgan mashg‘ulotlar.

3. **Psixologik-ma’rifiy ishlar** — ota-onalarga inklyuziv ta’lim, bolaning rivojlanish xususiyatlari va samarali tarbiya usullari haqida ma’lumot berish.

4. **Konsultativ yordam** — ota-onalarning savollarini muhokama qilish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va amaliy tavsiyalar berish.

Bunday hamkorlik ota-onaning psixologik tayyorgarligini oshirish va bola bilan munosabatlarni konstruktiv tashkil etishga xizmat qiladi.

Psixodiagnostika va korreksion-rivojlantiruvchi ishlar

Inklyuziv ta’limda diagnostik metodlarni tanlashda bolaning yoshi, rivojlanish darajasi, nutqiy va kognitiv imkoniyatlari hisobga olinishi lozim. Kuzatish, suhbat, psixologik testlar va zarur hollarda proyektiv metodlardan foydalanish mumkin.

Korreksion-rivojlantiruvchi ishlar individual va guruh shaklida tashkil etiladi. Ularning mazmuni o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarini, o‘zini o‘zi boshqarish qobiliyatini, kommunikativ kompetensiyasini va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishga qaratiladi.

Guruhli mashg‘ulotlarda barcha o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligini rag‘batlantirish inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillaridan biri bo‘lgan teng ishtirok va o‘zaro hurmatni mustahkamlaydi.

Inklyuziv ta’limda mavjud muammolar

Amaliyotda inklyuziv ta’limda psixologik xizmatni tashkil etish bilan bog‘liq bir qator muammolar mavjud. Jumladan, malakali mutaxassislarning yetishmasligi, milliy sharoitga moslashtirilgan diagnostik vositalarning cheklanganligi hamda pedagog, psixolog va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi shular jumlasidandir.

Bundan tashqari, nogironlik va rivojlanishdagi farqlarga nisbatan ijtimoiy stereotiplar ayrim hollarda inklyuziv muhitning shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Mazkur muammolarni kamaytirish uchun inklyuziv psixologiya bo‘yicha mutaxassislar tayyorlashni takomillashtirish, milliy sharoitga mos psixodiagnostik vositalarni ishlab chiqish va validatsiyadan o‘tkazish, psixologik-pedagogik konsilium faoliyatini kuchaytirish hamda inklyuziv qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi ma’rifiy tadbirlarni kengaytirish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Inklyuziv ta’limda psixologik xizmat ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning asosiy vazifasi har bir o‘quvchining individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni yaratishdan iborat.

Diagnostika, korreksiya, rivojlantirish, maslahat va profilaktika yo‘nalishlarining o‘zaro uyg‘unligi psixologik yordamning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, pedagog, psixolog va ota-onalar o‘rtasidagi muntazam hamkorlik bolaning ta’lim jarayoniga moslashuvi va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim shart hisoblanadi.

O‘zbekiston sharoitida inklyuziv ta’limning psixologik ta’minotini rivojlantirish malakali kadrlar tayyorlash, milliy sharoitga mos diagnostik va korreksion dasturlar yaratish hamda ta’lim muassasalarida psixologik-pedagogik hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirishni talab etadi. Mazkur yo‘nalishlarning izchil rivojlantirilishi inklyuziv ta’lim sifatini oshirish va barcha bolalar uchun teng rivojlanish imkoniyatlarini yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ткачева В.В. Психологическая помощь семьям, воспитывающим детей с отклонениями в развитии: дис. ... канд. психол. наук. — М., 1999. — 204 с.

2. Левченко И.Ю., Волковская Т.Н., Ковалева Г.А. Психологическая помощь в специальном образовании: учебник для вузов. — М.: ИНФРА-М, 2016. — 314 с.

3. Алехина С.В., Клочко Е.Ю., Авилочева Н.С., Седых О.А. Инклюзия и кадры: взгляд родителей и мнение профессионалов // Вестник практической психологии образования. — 2020. — Т. 17, № 2. — С. 67–78.

4. Свистунова Е.В., Луценко Т.В. Динамика отношения родителей к болезни ребенка после перевода в инклюзивную группу // Психолог. — 2017. — № 2. — С. 47–58.

5. U.D. Kadyrov, GU Kadyrov. DRUG ADDICTION AS A SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PROBLEM. SCIENCE AND INNOVATION, INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 3 (ISSUE 3), 80-83.

6. U.D. Qodirov, I.I. Khojiboev, A.E. Turakhanov, A.S.Nurmamatov. Psychological Factors In The Development Of Professional Competences Of Trainees Increasing Qualification In The System Of Public Education. European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (3), 3836-3843.

7. У.Д.Кадыров, К.Х. Авазов. Современные аспекты формирования сознания личности в обеспечении устойчивого развития общества. Интернаука, 53-54.